

ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЯК НАПРЯМОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНО-ПРОМИСЛОВОЇ ПОЛІТИКИ

У статті розроблено теоретичні положення та обґрунтовано методичні рекомендації щодо підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств у сучасних ринкових умовах.

Ключові слова: державна політика, інституційні умови, конкурентоспроможність, кон'юнктурні зміни, промислова політика

В статье разработаны теоретические положения и обоснованы методические рекомендации относительно повышения конкурентоспособности промышленных предприятий в современных рыночных условиях.

Ключевые слова: государственная политика, институционные условия, конкурентоспособность, конъюнктурные изменения, промышленная политика.

In the article theoretical positions and reasonable guidelines to improve the competitiveness of industrial enterprises in the current market conditions.

Key words: national policy, institution conditions, the competitiveness, industrial enterprises's policy.

Постановка проблеми у загальному вигляді і її зв’язок з важливими науковими та практичними завданнями. Підвищення конкурентоспроможності різних суб’єктів економічної діяльності на сьогодні є однією з найбільш актуальних проблем наукових досліджень внаслідок загострення конкуренції на світовому ринку і постійних змін кон’юнктурних, економічних, організаційних та інституційних умов господарювання.

Важливість дослідження посилюється ще й тим, що на конкурентні відносини впливає подальша інтеграція вітчизняної економіки до спільного ринку Європейського Союзу (ЄС), підвищення темпів гармонізації національного законодавства із законодавством ЄС.

Аналіз останніх досліджень, у яких започатковано вирішення проблеми. В Україні питання забезпечення конкурентоспроможності різних об’єктів, у тому числі промислової галузі, і їх конкурентних переваг розглядали у своїх роботах Л. Антонюк, А. Воронкова, В. Геєць, Я. Жаліло, Б. Кваснюк, Л. Піддубна, О. Савчук, О. Тіщенко, О. Чернега, М. Чумаченко.

Проблеми конкурентоспроможності та шляхів її підвищення знайшли відображення відбиття в публікаціях таких сучасних зарубіжних фахівців спеціалістів, як В. Андріанов, М. Гельвановський, М. Міроненко, І. Пилипенко, М. Порттер, Е. Райнерт, П. Рапкін.

Різним аспектам теорії і практики конкурентоспроможності як елементу управління діяльністю

підприємства присвячені роботи З. Борисенко, Б. Буркінського, Т. Бурцева, А. Воронова, О. Дуброви, Ю. Іванова, Ф. Котлера, В. Лисюка та інших науковців.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Незважаючи на вагомі напрацювання, залишаються проблеми, що потребують спеціального наукового аналізу.

Формулювання цілей статті. Завдання статті полягають у розробці теоретичних положень і обґрунтуванні методичних рекомендацій щодо підвищення конкурентоспроможності промислових підприємств у сучасних ринкових умовах.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Загострення глобальної конкуренції, яке охоплює не тільки товарні ринки, але й ринки капіталів, технологій і робочої сили, різко посилює вимоги до конкурентоспроможності української економіки, її здатності до інноваційно-інвестиційного оновлення.

У сучасному економічному житті конкурентоспроможність є однією з найпопулярніших і найпоказовіших категорій, яка дозволяє оцінити якість не тільки продукції і самого виробництва, але й економічної системи, в межах якої це виробництво здійснюється. Так, найближчими роками країни ЄС сподіваються стати найбільш конкурентоспроможною світовою зоною за рахунок впровадження енергозберігаючих технологій,

підвищення якості освіти та зайнятості населення, а, відповідно, і рівня життя та добробуту. На жаль, Україна з її зовсім не конкурентоспроможною економікою не є рівноправним партнером для європейської спільноти. В процесі підготовки до тих чи інших виборів багато хто з політиків активно використовує ідею розвитку України як конкурентоспроможної держави. Це вимагає розробки детальної, всебічної не тільки економічної, але й інноваційно-промислової політики, спрямованої на досягнення Україною високих показників у цій сфері.

Досить розповсюдженим визначенням терміна «конкурентоспроможність» є наступне: реальна та потенційна здатність виготовляти та реалізовувати товари чи надавати послуги, які за ціновими та якісними характеристиками є більш привабливими для покупців, ніж товари та послуги інших виробників [3, с. 243]. Узагальнений характер цього визначення дозволяє застосовувати його як на мікро-, так і на макрорівні. Однак помилково ототожнювати конкурентоспроможність з продуктивністю чи прибутковістю. Конкурентоспроможність свідчить, насамперед, про довгостроковий аспект розвитку, про здатність досягати та підтримувати високі темпи економічного зростання, що, врешті-решт, призводить до високого рівня добробуту населення. Не слід розглядати як прояв конкурентоспроможності інвестиційну привабливість країни для іноземних інвесторів. Насправді цей підхід є обмеженим, оскільки в постіндустріальну епоху найважливішими чинниками економічного зростання стають нематеріальні фактори. Головні позиції тут посидають інтелектуальний капітал та людський фактор. Усе частіше починають трактувати конкурентоспроможність як здатність залучати та використовувати інтелектуальний капітал [8, с. 41]. Саме стимуловання розвитку інноваційного підприємництва та підтримку науки й освіти спеціалісти ЄС обрали як найважливіші напрямки підвищення якості економічного зростання свого утруповання. Здебільшого з урахуванням національних особливостей ці положення мають стати фундаментом для побудови нової української конкурентоспроможної економіки.

Багато авторів, вивчаючи феномен конкурентоспроможності, використовують для цього різні підходи, щоб визначити найважливіші фактори, які впливають на формування конкурентних переваг. Так, Р. Нельсон наводить три основні підходи, за якими стає можливим визначати багаторівневий характер конкурентоспроможності і можливі шляхи впливу на неї. Це зокрема:

- мікроекономічний підхід, що як головні суб'єкти конкуренції розглядає компанії, у сфері діяльності яких знаходяться основні фактори і важелі конкурентних переваг;

- макроекономічний – прихильники якого основні умови конкурентних переваг вбачають у витратах капіталу, сукупних нормах заощадження

і інвестування, а також у зростанні продуктивності праці;

- через вивчення промислової політики держави, яка може досить оперативно впливати на конкурентоспроможність через субсидування інноваційної діяльності і захист внутрішнього ринку [6, с. 34].

На рівні підприємницького середовища частіше використовується традиційний підхід, який робить наголос на підвищенні конкурентних можливостей безпосередньо суб'єктів конкуренції – підприємств, фірм, компаній.

У контексті інноваційних змін, як передумов формування конкурентних можливостей економіки, поширюється інтерес як учених, так і політиків до осмислення ролі державної інноваційно-промислової політики з підвищення конкурентних можливостей економіки через активізацію інноваційних процесів, формування технологічних пріоритетів, фінансову підтримку інноваційної сфери, вдосконалення організаційно-економічних методів державного і галузевого управління технологічним розвитком [5, с. 75].

Проте ми не схильні віддавати перевагу якомусь одному підходу, оскільки кожен з них окремо не дає повної відповіді на питання, що ж кінець-кінцем впливає на зміни конкурентоспроможності. Хоча в контексті даного дослідження значне місце приділяється ролі інноваційно-промислової політики у забезпеченні конкурентних переваг, ми вважаємо, що не можна ігнорувати як мікроекономічний рівень, де реалізуються інноваційні здобутки компаній, виникають нові галузі і виробництва і створюється переважна частина валової доданої вартості, так і макроекономічне середовище, в якому формується соціальне і нормативно-правове поле конкуренції. Лише комплексний підхід сприятиме реалізації ефективної конкурентної стратегії держави, де кожен господарюючий суб'єкт зможе створити власні конкурентні позиції, що в цілому відповідає сучасній теорії конкуренції, яка виходить з того, що конкурують не країни, а окремі виробники чи продавці продукції, а тому економічний успіх держави та її конкурентоспроможність безпосередньо визначається наявністю в неї конкурентоспроможних галузей і виробництв. Отже, підвищення конкурентоспроможності національних товаровиробників слід розглядати як найважливіший пріоритет інноваційно-промислової політики держави. Його реалізація має знайти всебічну активну підтримку в діях уряду і забезпечуватися формуванням сприятливого внутрішнього і зовнішнього нормативно-правового поля конкуренції, що неможливо без постійного обстеження національної економіки та світового ринку, виявлення умов і факторів виробництва, що можуть сприяти ефективній конкуренції.

Практичною основою розробки й реалізації державної політики, на нашу думку, має стати розв'язання таких першочергових завдань:

- оцінка ступеня конкурентоспроможності національної економіки з визначенням умов і факторів, що можуть сприяти ефективній конкуренції, збільшенню експортного потенціалу держави;
- обґрутування пріоритетних галузей, виробництв і видів продукції, що мають або можуть отримати в коротко – і середньостроковій перспективі конкурентні переваги на світових ринках;
- визначення шляхів і заходів державного сприяння підвищенню конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, зокрема, за рахунок цільової підтримки пріоритетних галузей і виробництв;
- поєднання зусиль держави у здійсненні структурної перебудови, інноваційної політики та соціально-економічного розвитку регіонів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва;
- науково-практичне та інституційне забезпечення заходів щодо підвищення конкурентоспроможності вітчизняного виробництва, виходячи з національних умов та особливостей світового ринку [7, с. 42].

При цьому слід розділяти загальне прагнення до підвищення конкурентоспроможності національної економіки в цілому і можливості отримувати конкурентні переваги в окремих галузях і виробництвах. У першому випадку – це має бути стратегічна лінія державної політики взагалі, в іншому – йдеться про визначення пріоритетних галузей, виробництв і видів продукції, які вже мають або можуть отримати найближчим часом певні конкурентні переваги через наявність у тій чи іншій країні необхідних сприятливих умов, тобто про те, що власне має бути предметом промислової політики. Відповідно до цього повинні розподілятися наявні ресурсні можливості держави і окремих її галузей [2, с. 80]. Інакше кажучи, визначення конкретних заходів щодо підвищення якості і конкурентоспроможності продукції та їх фінансування мають забезпечувати максимально ефективне використання наявних ресурсів.

Конкурентоспроможність промислового виробництва може бути суттєво підвищена через інтернаціоналізацію попиту. Мова йде про поширення інтересу до української продукції з боку споживачів з-за кордону. Це досить комплексна проблема, бо передбачає вирішення широкого кола політичних, економічних, технологічних і соціальних питань. Okрім переходу на міжнародні норми і стандарти з виготовлення, експлуатації і сервісного обслуговування продукції та проведення її сертифікації, суттєвої уваги заслуговує розвиток відповідної ринкової інфраструктури за кордоном, а саме: формування розгалуженої системи збуту товарів і послуг, створення мережі торговельних представництв, комерційних агентств, оптових складів, виставкових комплексів тощо, які мають сприяти популяризації і просуванню вітчизняних товарів.

Вирішувати ці питання одному підприємству і навіть галузі дуже складно, але якщо вони ставлять за мету вихід на зовнішній ринок, держава повинна якомога активніше допомагати їм у цьому. Це значно підвищить їх потенційні можливості в отриманні конкурентних переваг. Проте українські реалії в цьому сенсі досить неоднозначні для різних галузей. З одного боку, держава намагається істотно змінити традиційну структуру українського експорту, підвищивши у ньому частку наукомісткої та високотехнологічної продукції та продукції поглибленої переробки кінцевого споживання. У розв'язанні цієї проблеми надії покладаються, перш за все, на галузі машинобудування і оборонної промисловості, а також на окремі виробництва харчової, легкої та хімічної промисловості.

З іншого боку, не можна ігнорувати наявний потенціал галузей енергосировинного сектора – металургійної, хімічної і нафтохімічної промисловості, виробництва коксу та продуктів нафтопереробки, виробництва інших неметалевих мінеральних виробів (будматеріалів і скловиробів), які хоча і не претендують на роль високотехнологічних і наукомістких, але вже займають відповідні конкурентні позиції на світовому ринку [3, с. 154]. Використовуючи переваги, що їм забезпечують «домашні» умови, а саме наявність ресурсної бази – сировини, трудового потенціалу і основного капіталу, вони виступають як потужні гравці у торговельно-економічних стосунках України з іншим світом і роблять відчутний внесок до економіки країни.

Таким чином, враховуючи структурні пріоритети інноваційної трансформації економіки України, головний акцент інноваційно-промислової політики має бути зосереджено на підтримці прогресивних співвідношень у темпах розвитку між секторами промисловості, що склалися останнім часом, з наданням всебічної державної підтримки галузям інноваційно-інвестиційного сектора – виробництву машин і устаткування, виробництву електричного і електронного устаткування, транспортного машинобудування.

Безперечно, політика конкурентоспроможності має базуватися, по-перше, на зміцненні конкурентних переваг України у космічному секторі, сферах металургії, енергомашинобудування, атомної енергетики, транспорту і аграрного сектора, виробництва екологічно чистих продуктів тощо; по-друге, на підтримуванні передових позицій у наукових дослідженнях і технологіях шляхом створення потужних об'єднань вітчизняних підприємств однієї галузі, розвитку виробничої кооперації з країнами ЄС та СНД, входження в глобальний оборот високотехнологічної продукції та технологій з власною спеціалізацією [5, с. 186]; по-третє, сучасні економічні проблеми України не можуть бути розв'язані за допомогою сухо економічних інструментів та інститутів. Реальним «вузьким місцем» сьогодні є система правозастосування, передусім судова і правоохранна

системи. Країна підійшла до такої фази, коли подальший економічний розвиток значною мірою буде визначатися станом інститутів державної влади; по-четверте, відбудова інститутів ринку має бути чітко націленою на зміщення довіри між суб'єктами суспільного, економічного і політичного життя. Саме довіра є ключовим фактором зниження трансакційних витрат, які здійснюють негативний вплив на конкурентоспроможність українського бізнесу. Ключова роль тут належить державі. Рішення, що приймаються владою, повинні бути передбачуваними і зрозумілими суб'єктам господарського життя, відповідати положенням демократичної Конституції. Ключовим фактором підвищення конкурентоспроможності є тільки ефективність функціонування усієї системи застосування законодавства (адміністративної, судової та правоохоронної систем) і реформування соціальної сфери; по-п'яті, нарощування змагальності на внутрішньому ринку. Не можна заперечувати, що галузі, не здатні конкурувати на внутрішньому ринку, ніколи не стануть конкурентоспроможними на зовнішньому. Необхідним є лише свідоме обмеження конкуренції в ряді соціально значущих галузей; по-шості, шлях до внутрішньої і міжнародної конкурентоспроможності йде через усвідомлення підпорядкованості певним закономірностям поведінки суб'єктів господарювання на сучасних ринках. У сучасній економіці в умовах домінування транснаціонального виробництва поняття «національна продукція» втрачає первісний сенс. Це означає, що силою буде лише та країна, де діють глобальні гравці, здатні визначати світові тенденції розвитку технологій та фінансових потоків [5, с. 41].

Отже, формування національних конкурентних переваг залежить сьогодні й залежатиме надалі не тільки від інвестицій та активності компаній, але й від цілеспрямованої політики держави на національному та міжнародному рівні.

Таким чином, конкурентоспроможність держави не повинна бути лише економічною метою. Це, насамперед, національна і політична ідея, яка вимагає формування чіткої, всебічної стратегії дій з її досягнення. Безперечно, вона повинна передбачати координованість дій на всіх рівнях: економічному, політичному, духовному. Невід'ємною складовою конкурентоспроможності економіки є формування стабільного підприємницько-інноваційного сектора, де наявні (і співпрацюють) як великий і середній, так і малий бізнес. А це, у свою чергу, передбачає: реформування стабільного макросередовища; якісних суспільних інституцій; внутрішньої конкуренції та дієвих фінансових інструментів; сприятливого інвестиційного клімату як для іноземних, так і внутрішніх інвесторів.

Також, без сумніву, провідною на державному рівні має стати політика розвитку людського інтелектуального капіталу. Мова йде про створення економіки знань, де інвестиції спрямовуються до освіти, науки, охорони здоров'я з метою зробити високоосвічену та кваліфіковану людину найваж-

ливішим фактором конкурентоспроможності. Так, для економіки, яку називають інноваційною, характерним є таке співвідношення інвестицій до науки, освіти та капітального оновлення виробництва – 1:3:3, хоча до найбільш наукомістких галузей виробництва витрати на науково-дослідні та дослідно-конструкторські роботи можуть дорівнювати інвестиціям в основні фонди [1, с. 36]. А це вимагає не тільки реформування системи державного асигнування, а, насамперед, зміни стратегії управління, яке буде орієнтована на довгострокові інвестиції і результати.

При цьому, першочерговими напрямами інноваційно-промислової державної політики мають стати:

- всебічна реконструкція системи освіти та науки України з урахуванням сучасних світових вимог;
- реформування законодавчої бази таким чином, щоб це відповідало потребам науково-технічного розвитку, в тому числі розробка і прийняття законодавчих актів, спрямованих на захист інтелектуальної власності;
- підвищення частки державного бюджету, що спрямовується до освіти та науки, посилення контролю за використанням цих коштів;
- створення відповідної системи державних фондів, які б сприяли інноваційній діяльності;
- побудова інноваційної інфраструктури, спрямованої на підтримку наукомісткого підприємництва, що має містити: технопарки, технополіси, бізнес-інкубатори та інше;
- забезпечення розробки і впровадження системи застосування пільг при оподаткуванні прибутку підприємств, що спрямовують кошти на фінансування наукових досліджень та інвестуються у інноваційні підприємства;
- створення єдиної державної кредитної установи, яка б здійснювала пільгове кредитування підприємств і підприємців, що працюють у сфері високотехнологічного виробництва.

Найбільш дискусійними є питання щодо механізмів досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки. Так, одні фахівці пропонують віддати пріоритет стратегії «технологічного ривка», інші – посиленню інвестиційного напряму забезпечення структурної перебудови [3, с. 51].

Останніми робиться наголос на беззаперечній здатності інвестицій примусити запрацювати промисловість і вирішити проблему неплатежів. Зустрічаються також і думки про необхідність зміщення національної грошової одиниці та посилення впливу фінансової політики в цілому. Останнім часом також посилилося лобіювання різного роду обмежень в економічній діяльності.

Цілком очевидно, що кожному із зазначених напрямів притаманні виважені і раціональні пропозиції, які за певних обставин можуть бути залучені до загальної стратегії відновлення конкурентоспроможності національної економіки. Але очевидно й те, що жоден з цих напрямів сам

по собі не виконує функцію ініціатора злагодженої продуктивної праці в Україні.

Відновлення високого рівня конкурентоспроможності всього виробництва на основі інноваційно-промислової політики в Україні на даному етапі неможливе з таких причин:

- інноваційно-промислова політика вимагає концентрації великих обсягів ресурсів, яких в економіці просто немає;
- запровадження пільгових режимів для окремих секторів посилює міжгалузеві диспропорції та тиск на інші сектори економіки України, що спричинить скорочення в них робочих місць та згортання виробництва;
- продукція високотехнологічних галузей не знаходить збуту в інших галузях, стан розвитку яких вимагає вирішення питання виживання, а не виходу на новий якісний рівень;
- надбання інноваційних секторів не використовуються достатньою мірою через великий технологічний відрив і відсутність мотивації використання;
- ефективність «точок зростання» поглинається марнотратством інших секторів економіки [8, с. 62].

Зрозуміло, що за новими технологіями – майбутнє, і їхній розвиток має всебічно стимулюватися, проте брак ресурсів розвитку зумовлює їхній занепад. Отже, стимулювання на сучасному етапі виключно високотехнологічного сектора не сприятиме зміщенню всієї економіки, а зумовить створення «технологічних анклавів» за рахунок стримування розвитку решти секторів.

Отже, необхідна виважена стратегія досягнення високого рівня конкурентоспроможності національної економіки, механізми якої забезпечували б високу мотивацію всім суб'єктам економічних відносин та створювали засади високопродуктивної та прибуткової праці. Розробіткою такої стратегії має передувати визначення існуючих механізмів нормативно-правового поля, які збільшують ціну української продукції – основного індикатора конкурентоспроможності.

Важливим пріоритетом посилення конкурентоспроможності національної економіки є державна політика підвищення доходів. Оскільки доходи населення є основою утворення платоспроможного ринку, то вони є важливим параметром конкурентоспроможності. Так, у країнах з розвиненою ринковою економікою вже давно визнано значну кон'юнктурну роль, яку відіграє рівень заробітної плати, тому останній є предметом постійної уваги на державному рівні.

Одним з важливих напрямів підвищення конкурентоспроможності національної економіки є орієнтація на інновації і прогресивні технології [6, с. 82]. У забезпеченні даного напряму доцільно застосовувати пільгове оподаткування для цих типів виробництва. Українська модель економіки повинна закласти у внутрішньому середовищі підвалини для високопродуктивної праці. При цьому держава повинна охороняти мотиваційні можливості внутрішнього середовища та підтримувати ефективну роботу всіх суб'єктів господарювання.

Отже, основними умовами розбудови високого рівня конкурентоспроможності національної економіки є такі:

- 1) переведення функціонування всіх суб'єктів економіки на ефективну роботу в умовах конкурентного середовища;
- 2) забезпечення паритетності міжгалузевого переливу капіталу за рахунок вирівнювання умов капіталотворення на різних сегментах ринку;
- 3) залучення «тіньового» сектора до сфери легального обігу фінансових ресурсів і розширення на цій основі власних ресурсів для здійснення підприємницької діяльності;
- 4) формування економічної політики з урахуванням пріоритетів національної безпеки;
- 5) переорієнтація на внутрішні джерела розвитку з метою зниження залежності від країн-партнерів та міжнародних організацій;
- 6) створення стабільної та несуперечливої нормативно-правової бази для впровадження стратегії підвищення конкурентоспроможності національної економіки України.

Висновки. Таким чином, визначальним чинником конкурентоспроможності національної економіки є наявність умов для формування стійких конкурентних позицій національних підприємств. Отже, політика підвищення конкурентоспроможності національної економіки полягає в забезпеченні, насамперед всередині країни, реального конкурентного середовища та, що не менш важливо, здатності підприємств вести конкурентну боротьбу, яка має конструктивну спрямованість. Рівень такого забезпечення і визначає головний критерій конкурентоспроможності національної економіки.

Розглянуті структурні параметри промислового виробництва дають підстави розраховувати на сприятливі умови для отримання конкурентних переваг вітчизняними товаровиробниками, але щоб зробити ці умови реальнішими держава має мобілізувати увесь арсенал доступних їй заходів з проведення відповідної структурної інноваційно-промислової політики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антонюк Л. Л. Міжнародна конкурентоспроможність країн: теорія та механізми реалізації / Л. Л. Антонюк. – К. : КНЕУ, 2009. – 275 с.
2. Афанасьев М. Мировая конкуренция и кластеризация экономики / М. Афанасьева, Л. Мясникова // Вопросы экономики. – 2008. – № 4. – С. 79 – 80.
3. Жаліло Я. Конкурентоспроможність економіки України в умовах глобалізації / Я. А. Жаліло, Я. Б. Базилюк, Я. В. Белінська та ін. – К. : НІСД, 2010. – 388 с.

4. Загоруйко Ю. Буш оголосив ініціативу американської конкурентоспроможності / Ю. Загоруйко // Дзеркало тижня. – 2009. – № 12 (591). – С. 4.
5. Кондратюк В. Макроекономічні проблеми конкурентоспроможності України / В. Кондратюк. – К. : КНЕУ, 2011. – 360 с.
6. Куликов Г. В. Японський менеджмент и теория международной конкурентоспособности / Г. В. Куликов. – М. : Экономика. 2010. – 348 с.
7. Павленко Ф. Підвищення конкурентоспроможності виробництва в країнах з переходною економікою / Ф. Павленко, М. Якубовський // Економіка України. – 2008. – № 11. – С. 42–51.
8. Підвищення конкурентоздатності економіки областей Заходу та Півдня України на основі формування нових виробничих систем (клasterів). (Підсумки соціально-економічних досліджень) / Під заг. ред. С. І. Соколенка. – К., 2005. – 222 с.

Рецензенти: **Шевчук О. В.** – д.політ.н., професор;
Івашова Л. М. – д.держ.упр., професор.

© Добрунов С. С., 2012

Дата надходження статті до редколегії 14.05.2012 р.

ДОБРУНОВ Сергій Сергійович – здобувач, Академія муніципального управління (м. Київ).

Коло наукових інтересів: інноваційно-промислова політика України.